

Mustafa Caner

mcaner@sakarya.edu.tr

İRAN'IN KRİZLERİ

İRAN TÜM SİYASAL VE DOĞAL KRİZLERDE ÖYLESİNE
KÖTÜ BİR PERFORMANS SERGİLEMEDİR Kİ,
DOĞAL AFETLER KOLAYLIKLA SİYASAL AFETLERE
DÖNÜŞEBİLMEKTEDİR. KRİZLER KARŞISINDA İRAN
YÖNETİMİNİN ŞEFFAF OLMAYAN BİR TAVIR SERGİLEMESİ,
HALKIN GÜVENSİZLİĞİNİ BESLEDİĞİ KADAR KRİZ
YÖNETİMİNİ DE SEKTEYE UÇRATMAKTADIR.

İran'ın başkenti Tahran'da yeni tip koronavirüs (Covid-19) tedbirleri kapsamında, zorunlu olanlar dışındaki iş yerlerinin açılması yasaklandı. (23 Mart 2020)

Son yıllarda deprem, sel, kum fırtınaları, kuralık, Kasım Süleymani suikastı, Ukrayna yolcu uçağının vurulması gibi pek çok siyasi ve doğal afetle boğuşan İran, bugünlerde de Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi (küresel salgın) ilan edilen koronavirüsün (Covid-19) yayılımı ile mücadele ediyor. Çin ve İtalya ile birlikte salgında en kötü tabloya sahip olan İran'ın yaşadığı kriz o kadar ağırlaştı ki, Tahran yönetimi 60 yıldır kapısını çalmadığı IMF'den 5 milyar dolarlık parasal yardım talebinde bulunmak zorunda kaldı. Bu gelişmeler İran'ın derin bir buhran yaşadığı fikrini akıllara getirdi.

Şüphesiz ki, İran'ın yaşadığı tüm krizlerin dışsal veya doğal bir boyutu bulunuyor. Çin'in Wuhan kentinden kaynaklanan ve tüm dünyayı etkileyen bir virüsün İran'ı da etkisi altına almasında şaşırtıcı bir taraf olmadığı düşünülebilir. Ancak krizlerin karşılanış biçimi ve kriz idaresi, kaynağı dışsal olsa da etkileri bakımından ortaya çıkan kötü tablunun içsel sebeplerine dikkat kesilmemizi zorunlu kılıyor. Yalnızca koronavirüs konusunda değil; siyasi, ekonomik ve doğal tüm krizlerde İran devletinin gittikçe azalan baş etme kapasitesi, içsel ve dışsal etkenlerin etkileşimini dikkate alan titiz bir inceleme ile anlaşılabilir.

İran'daki çoğu problemin ABD yaptırımlarından kaynaklandığı tespiti sıklıkla yapılmaktadır. ABD yaptırımlarının İran'ın siyasi ve ekonomik kapasitesini zaafa uğrattığı tartışılmaz bir gerçektir. Yaptırımlar halkın günlük yaşamına doğrudan tesir etmekte, ekonomik kaynakları eksiltmekte, kurumsal kapasiteyi zayıflatmakta, yönetim üzerinde ağır bir baskı yaratmakta ve son tahlilde siyasi karar seçenekleri üzerinde de sınırlandırıcı bir etkiye bulunmaktadır. Üstelik yaşanan krizlerin etkisini artıran ve kriz yönetimini başarısız kılan sebeplerin başında yine yaptırımlar gelmektedir. Ancak yaptırımları tek başına tüm problemlerin sebebi olarak görmek hatalı bir bakış olur ve yönetimin yanlış politikalarının gözden kaçırılması sonucunu doğurur. Bu anlamda yaptırımlar bir taraftan İran üzerinde yoğun bir baskı oluştururken diğer taraftan İran yönetimi için de işlevsel bir algı yönetimi aracına dönüşmüş durumdadır. Öyle ki her kriz anında topu taca atarcasına yaptırımları sebep gösteren İran yönetimi, kendi sorumluluğunu da böylece gizlemiş olmaktadır. Bu sebeple bu yazıda, ağırlıklı olarak İran'ın kendi içsel sorunlarından ve yönetim kademesinin hatalı davranışlarından bahsedilecektir.

Ergen Refleksleri

Titiz bir inceleme, İran'daki bir takım içsel süreçlerin de en az yaptırımlar kadar ortaya çıkan kötü tabloda payının olduğunu göstermektedir. Ülkede devlet ve toplum arasındaki mesafenin açılmasında da aynı sebeplerin varlığı konuşulabilir. İran tüm siyasi ve doğal krizlerde

öylesine kötü bir performans sergilemektedir ki, doğal afetler kolaylıkla siyasal afetlere dönüşebilmektedir. Bu kötü performansın sebepleri arasında öncelikle şeffaflık eksikliği dikkati çekmektedir. Tüm krizler karşısında yönetimin şeffaf olmayan bir tavır sergilemesi halkın güvensizliğini beslediği kadar kriz yönetimini de sekteye uğratmaktadır. İran yönetimi tüm sorunları benzer bir yöntem ile karşılamaktadır. İlk etapta sorunları reddetmekte ve gizlemektedir. Daha sonra artan kamuoyu baskıları ve gizleme olanaklarının ortadan kalkmasıyla birlikte kabul etmek zorunda kalınca ise kendinden başka herkesi sorumlu tutmaktadır. Adeta büyüyememiş bir ergen refleksiyle meseleleri ele alan Tahran yönetiminin her seferinde güçlü devlet yönetimi geleneğinden dem vurması da kendisini kurtarmamaktadır.

Koronavirüsün varlığının bir süre İran halkından gizlendiği konusunda artık kimsenin şüphesi kalmamıştır. 11 Şubat'taki İran İslam Devrimi yıl dönümü kutlamalarının sönük geçmemesi ve 21 Şubat'taki parlamento seçimlerine katılımı artırma adına virüsün varlığının duyurulmadığı düşünülmektedir. Ukrayna uçağının vurulması konusunda da benzer bir strateji izlenmiştir. Uçağın Devrim Muhafızları tarafından füzeyle düşürüldüğü bilinmesine rağmen olay günlerce inkar edilmiştir. Aynı minvalde Kasım 2019'da benzine yapılan fahiş zam sonrası yaşanan sokak protestolarında ölen ve yaralananların sayıları da resmi olarak açıklanmamıştır. Dolayısıyla devlet, mütemadiyen halkından bilgi saklamaktadır. Demokratik bir hayatın olmazsa olmaz koşulu olan devletin halk tarafından denetlenebilirliği ilkesi İran'da zarar görmüştür.

Kriz zamanlarında ihtiyaç duyulan devletin güvenilir kamusal otorite imajından bahsetmek oldukça güçtür. Böylelikle yönetime yönelik güvenin yerini şüphe almakta, devlet-toplum arasındaki iletişimin niyetlenilen sonuçlarına ulaşamamaktadır. Devlet ne kadar seçimlere katılımı teşvik

Çin ve İtalya ile birlikte en kötü virüs tablosuna sahip olan İran'ın yaşadığı kriz o kadar ağırlaştı ki Tahran yönetimi 60 yıldır kapısını çalmadığı IMF'den 5 milyar dolarlık parasal yardım talebinde bulunmak zorunda kaldı.

etmeye çalışırsa çalışsın, yüzde 42.6 gibi tarihin en düşük katılım oranıyla karşılaşmıştır. Üstelik buna rağmen yönetim halkın mesajını aldığına dair hiçbir emare göstermemiş ve katılım oranlarının "yüksekliğini" övmüştür.

Devlet ne kadar vatandaşlarını koronavirüs tehlikesine karşı uyarıya çalışırsa çalışsın halk bir boş vermişlik içerisinde uyarılara aldırmamaktadır. Öte yandan halkın geçim sıkıntısı başta olmak üzere türlü sorunları arasından koronavirüsü dert etmeye fırsat bulamayacağı da düşünülebilir. Neticede her bir yeni kriz, var olan krizlerin etkisini katlayarak sahneye çıkmaktadır. Her krizin çok boyutlu bir mahiyeti bulunmakta ve bu yüzden krizlerin çözümü ancak daha geniş bağlamda bir yaklaşımla mümkün hale gelmektedir. Örneğin, Kasım'daki protestolar benzin zammından kaynaklansa da göstericileri ateşleyen devlete olan güvenin azalmasıdır. Ya da kuraklık veya kum fırtınalarının ülkenin Arap azınlığının bulunduğu Ahvaz'da yaşanması, etnik fay hatlarındaki hareketleri tetiklemektedir. Dolayısıyla doğal felaketlerin yalnızca maddi değil toplumsal-siyasi maliyeti de ortaya çıkmaktadır.

Limitini Doldurmuş Politikalar

Bu noktada, İran devletinin malul olduğu yapısal krizlerden de bahsetmek yerinde olacaktır. Yalnızca İranlı yöneticilerin yanlış kararları ya da toplumsal aralarındaki ilişkinin sorunsallaşmış mahiyeti değil; bir bütün olarak devlet kapasitesinin zayıflaması yönetilemezlik krizini doğurmaktadır. Afetler karşısında anında çözüm üretecek uzmanlaşmış iş gücü, ekonomik kaynaklar ve iyi işleyen bir sağlık sisteminin yokluğu Tahran'ın kriz yönetimi becerisini kısıtlamaktadır. Bu durum sebepleri arasında yaptırımlar ve kötü yönetim gibi faktörleri belirtmek hatalı olmayacaktır. Ancak bir diğer sebep de İran'ın bölgesel dış politikasıdır.

Arap Baharı sonrası Suriye'den Yemen'e bölgedeki tüm siyasi çalkantılarda rolü olan İran, uzun süredir mezkur bölgelere hem maddi hem de insani kaynak aktarımı yaparak zaten kötü durumda olan ekonomisini zorlamakta ve halkın tepkisini çekmektedir. İran halkı son üç yıldır yoğun biçimde devam eden protestolarında bu konuyu da vurgulamışlardır. Kendileri ekonomik darboğazla boğuşurken, Suriye'ye milyar dolarlar harcanması halkın tepkisini çekmektedir. Üstelik İran'ın tüm bu yatırımlarına rağmen sahada son zamanlarda yaşadığı kayıplar da bir diğer baskı kaynağıdır. 2015'te tek başına Esed'i iktidarda tutamayan ve Rus gücüne ihtiyaç duyan İran, son yıllarda Rusya'nın da zımni onayıyla Suriye'de İsrail'in hava operasyonlarının hedefi olmaktadır. Rusya ve İran arasındaki iş birliği doğal limitlerine ulaşmıştır. Üstelik ne Irak'ta ne de Lübnan'da bölge halkları İran'ın varlığından memnundur. Geçen yıl sonunda hem Irak hem de Lübnan'da düzenlenen

 Başından beri koronavirüs tehlikesinin göz ardı edildiği İran'da, Sağlık Bakanı Yardımcısı İreç Herirci'nin (solda) ve Cumhurbaşkanı sözcüsünün düzenledikleri basın toplantısında Herirci'nin iyi görünmediği kameraları yansıdı. Toplantıdan sonra bakan yardımcısının Covid-19 testinin pozitif çıktığı açıklandı. (24 Şubat 2020)

2015'te tek başına Esed'i iktidarda tutamayan ve Rus gücüne ihtiyaç duyan İran, son yıllarda Rusya'nın da zımni onayıyla Suriye'de İsrail'in hava operasyonlarının hedefi olmaktadır. Rusya ve İran arasındaki iş birliği doğal limitlerine ulaşmıştır.

ve başbakanların istifalarıyla sonuçlanan protestolar bu durumu açıkça ortaya koymuştur. Bu halde İran'ın bölge siyasetini artık devam ettirebilmesi mümkün değildir. İçeride yaşadığı sıkıntılar da İran'ın dışarıda izlediği yayılcı siyaseti artık mümkün olmaktan çıkarmıştır.

İran tüm bu krizlerle boğuşurken ABD'nin tavrı ise yaptırımları daha da artırarak Tahran üzerindeki baskıyı ağırlaştırmak şeklinde olmaktadır. Ruhani yönetimi, pandeminin tüm dünyayı alakadar eden bir sorun olduğu teziyle yaptırımların kaldırılmasını istemekte ve IMF'den yardım beklemekte olsa da Suriye'ye kaynak aktarmaya devam etmesi bu tezlerini zayıflatmaktadır. Bu durumda dışarıdan yardım beklemesi fazla gerçekçi değildir. Geçtiğimiz günlerde FATF'in (Kara Paranın Aklanmasının Önlenmesine Yönelik Mali Eylem Görev Gücü) kara listesine giren İran için IMF'nin kapısını çalmak sonuç vermeyecektir. Üstelik kendi yanlış kararlarının telafisini dışarıdan beklemek de ikna edici değildir. Ek olarak, İran bu yılın başında artık nükleer programında uranyum zenginleştirilmesi kısıtlamasına gitmeyeceğini duyurmuştur. Böylelikle Avrupa başta olmak üzere uluslararası camianın hoşnutsuzluğunu üzerinde toplamıştır.

Tahran, dünyada koronavirüsten en kötü etkilenen ilk üç ülke içerisinde yer almasına rağmen hala karantina ve sokağa çıkma yasağı gibi gerekli tedbirleri uygulamamaktadır. Gerçek bilançoğu sakladığına ilişkin pek çok iddia ortadadır. Dünya Sağlık Örgütü bölge yetkilisi Rick Brennan'a göre İran'daki gerçek vaka sayısı, açıklanan sayının en az beş katıdır. Uluslararası normlar ve kurumlarla iş birliğini reddettiği ölçüde İran'ın ihtiyaç duyduğu yardım eline uzanması mümkün değildir. Tahran yönetimi artık bir yol ayrımındadır. Ya kendi halkının sağlığı, refahı ve mutluluğu için kendi eylemlerini yeniden değerlendirecek davranışlarını değiştirecektir ya da içine girmiş olduğu yönetilemezlik girdabı yeni felaketlere kapı aralayacaktır.